

BIEJVEÁLGGO-TJIELGGIDUS

Biejjenaalkoe-bæjhkoehtimmie Biejveálggo-tjielggidus Bæjjeveáallgo-tjielgadus Beaiveálggu-julggaštus Beaiveálggu-čõõđtõs Beaiveálggu-erklæringen

Dát sámedikkeráde l ienepláhkorađe mij manná juohkusijs Vuona Sámij Rijkasiebrre/Norske Samers Riksforbund, Ávjobári Johttisápmelaččaid listu ja Guovdásjbelludahka/Senterpartiet, dássta duohku gáhtjoduvvam aktisasj barggoguojme.

Biejveálggo-tjielggidus la 2021-2025 sámedikkeájggudagá aktisasj bargo politihkalasj vuodo.

NORGGGA
SÁMIID
RIKKASEARVI

Guovddášbellodat

Ávjobári
Johttisápmelaččaid listu

Sisadno

- 06 Álggo
- 07 Sámenálsodibme, duohtavuolta ja sábadibme
- 07 Dássádus
- 08 Giella
- 08 Mánájároj ja skávllá
- 09 Máhtudakdárbo ja alep oahppo
- 09 Dutkam ja statistihkka
- 10 Dálkádahka ja luonndo
- 10 Viesso bájke
- 11 Duodje ja vuoŋŋalasj kultuvrraárbbe
- 11 Vuodoæládusá
- 12 Riektá ednamijda, tjáttijda ja luonndo valjesvuodajda
- 13 Kultuvrra
- 14 Rájájt gádodit
- 14 Varresvuolta ja hukso
- 15 Guovloj ávddánibme ja rijkajgasskasasj barggo
- 15 Nanos Sámedigge

Sån vuojnij sámevierrega boahtte ájgev: Dat lij stuora árvvuj jávsádam, tjuovggidussaj, ja buorre bæjválasj dilláj, navti vaj vil juohkka dádtja aj, guhti diedij suv máddarijn aj lij vehi sámevarra, gárggalij gatjádik dav subtsastit; danen gå ájge lidjin nav rievddam vaj aneduváj viehka guddnen mihás sámevierregij gullut.

Anders Larsen (Beaiveálgu, 1912).

Álgo

Aktisasj barggoguoyme galggi dán ájggudagá jádedit Sámedikkev sámij riektá iesjmierredibmáj milta ja visjávnnájn sáme sebrudahka galggá moattebelak ja nanos. Sáme moattebelakvuoha l sáme sebrudagáj gievrudahka ja mijá aktisasjvuohťaj galggi gájka sáme sjehttat vájku gudi li ja gásstá báhti. Gájka sáme galggi bessat ietjasa sáme identitiehtav definierit, várajda válldet ja viessot.

Biejveálgo-tjieggidus la tsieggidum vuostasj sámegielak romána miela milta mav Anders Larsen tjálij jagen 1912. Románan tjuovvop Ábo Eira suv bajássjaddama rájes merrasáme unna bájkátjin mannulahkaj stuorrasebrudagá tjadá mij sámijť ja sámevuodav álbet, gitta suv gáhttsámij gá ájggu sáme gielav, kultuvrav ja histávráv ávdedit. Girjje aj gávvit rijdojt ma ájn gávnnuťi jagen 2021 ja subtsas mij subtsastuvvá vuoset gáktu dárojduhttem máhtťá vájkkudit sebrudahkaj ja aktugasj ulmutjijda.

Ábo visjávnná boahťeájggáj gánná sihke sáme ja ienepláhkoálmuk sámevuodav mihásvuodajn fármasti, guoská sáemmi álov dálásj ájggáj. Ienep ja ienep ietjasa sáme mihásvuodav ja identitiehtav fármasti, degu Anders Larsen duostaj niegadiť jagen 1912. Dasťta mávtástuvvap ájggudagán gánná galggap dárojduhttema vájkkudusájť giehtadallat maŋjel gá Duohtavuoda- ja sábadimkommisjávnná buktá ietjas rappártáv jagen 2023.

Ábo niegadiť tjuovggis boahťeájge birra sámegielajda ja sebrudahka gánná sáme galggin bessat oahppat láhkát ja tjáľlet ietjasa gielajda. Dán sámedikkeájggudagán ájggu aktisasj barggoguoyme vuorodit tjoavddet hiehtedilev giellaávddánime ájnnasamos arienájń, namáľattjat mánájárruha ja skávlá. Gájka sáme máná galggi bessat buorre pedagávguasj ja gielalasj fáľaldagájda.

Sámedigge galggá sámijda doarjjan. Galggap sáme bájkáľasj sebrudagájť doarjot ja viehkedit váj ulmutja dajda jáhtáľi, ja galggap sáme áeládusájť ja vuodoáeládusájť doarjot. Galggap doarjot sijájť gudi dárbahi nágin sijá siegen tjuodťju. Dá máhtťi liehket sij gudi náľsoduvvi sáľmen, gudi e oattjo sáme fáľaldagáv skávlán jali varresvuodasuorgen, gudi rahtji areáľagártjedimij ja ľássá diggeprosessaj.

Mij sáme lip akťa áľmmuk nieľjen rijkan mij la gievramus gá lip giehtalakkoj, berustik rijkkarájájť. Mijá barggo galggá luondov vieľedit ja dáľjadusájń ahte luonndo ja birás la boahťte buolvaj vuodo. Sáme kultuvrra galggá sámij ietjasa áevťoj milta ávdeduvvat.

Sámenálsodibme, duohtavuohta ja sábadibme

**– Na, la gus de nav skábmo gullut sámevierregij?
Muv mielas gal vuojnnet ij la navti.**

Aktisasj barggoguoyme ájggu sámijda sihkarasstet almma suodjalimev nihtoj ja rasisma vuosstij. Gå nav moadda sáme nálsoduvvi sebrudagán de le dat tjielgga mærkkan tjuolma li sámij ja ienepláhkoálmuga aktijvuodan. Sámenálsodibme lággñiduvvá sierra barggosuorggen Sámedikkeráden ja galggap vuorodit dájmajt hieredibmáj, máhtudagáj ja giehtadallama gáktuj.

Biehtsemáno 1. bieje 2023 boahhá Duohtavuoda- ja sábadimkommisjávnná ietjas rappártájn gánná subttasa dárojuhttema ja dan vájkkudusá birra subtsastaláduvvi. Sáme álmuk oassálasstá ja subtsas ietjas subttasijt kommisjávnnáj. Moaddásijda l dát sjaddam lássá noaden, ja gullam lip dáv mij la kommisjávnnábargo birra javladum: “Allit val mijájt tjierodahte dássáj”. Mij sihtap viehkedit váj stuorrasebrudahka dáhkket vássám ájgev ja dan vájkkudusájt, aj ahte moadda mekanisma dárojuhttemaájges li vil uddnik dájman. Galggap Sámedikke bieles vuorodit dájmalattjat oassálasstet sebrudagá ságastallamij.

Vijdep dádjadus sámij histávrrás ja udnásj diles la ækton jus galggap almma sábadibmáj állit. Dat merkaj sebrudahka manna sáme e nálsoduvvá. Kommisjávnná galggá aj oajvvadit dájmajt ma dárojuhttemaájge vájvijt giehpedi, ja mij galggap rahtjat váj dájma ma oajvvaduvvi, tjadáduvvi. Kommisjávnná rappártá tjuovvolibme dávkk bádissj állestjáhkanime giehtadallamij ájggudagá lãhpan. Vuordep Stuorradigge dahká plãnav gãktu dáv tjuovvolit.

Dássádus

Aktisasj barggoguoyme galggi barggat váj sáme sebrudagán sjaddá ienep dássádus. Sábme jállu – Sámedikke diedádus dássádusá gáktuj (2020) galggá tjuovvoluvvat konkriehta dájmajt guoskavasj organisasjávnnáj siegen.

Sáme nissuna vásedi ienep vahágahttemav gå ienepláhkoálmuga nissuna. Nasjonála doajmmapládna “Frihet fra vold” (2021) galggá tjuovvoluvvat oajválattjaj siegen. Galggap aj barggat váj ásaduvvi hiehteguovdátja ma li sámijda hiebaduvvam.

Aktisasj barggoguoyme ájggu barggat dássádusá ávdás sámepolitihkan ja organisasjávnnáiellemín. Sihtap barggat váj demokratijjalasj oassálasstem ja váj sjierve avta buohta ávdástuvvi sáme sebrudagá mierredidje orgánajn. Ájggop aj barggat váj sáme vuodoæládusájn sjaddá ienep dássádus.

Galggap barggat váj LHBTIQ-ulmutja oadtju sæmme riektájt ja váj duot dát sevsalasj luonndo ja sjiervveidentitiehtha dáhkkiduvvi. Galggap doarjjot Sápmi Pride ja Garmeres organisasjávnnáv. Sáhttusij sáme galggi oadtjot sæmme riektájt ja vejulasjuodajt sáme sebrudagán dássádusdiedádusá dájmajt baktu.

Giella

**Ittij oattjo ráfev. Sárnnomahtes vissjalisvuodajn barggagádjij oahppat sámegiela-
tjállet. Tjálj ja tjálij sámegiela girij milta. Vargga ittij assten dagá oadet. Dasi
smaredij, dasi vájbaj. Ja vijmak áhpaj. Valla vuo, gáktu bargaj! Gá lij iednegielas
oahppam sihke láhkát ja tjállet, de viek ávvusij.**

Aktisasjarggoguoyme barggi ielle sáme giela- ja sebrudagá ávdás, ja sebrudagá ávdás gánná giela li luondulattja ja gullu- ja vuojnnu- sáme árggabiejen. Sáme moattebelakvuohta l aj gielalassj moattebelakvuohta. Ájggop tsieggit sámegiela aktijvuodav gánná juohkka ájnna bæssá ietjas gielalassj ávddá- nimijn vuorbástuvvat.

Aktisasjarggoguoyme ájggu sáme giellaguovdátijda vaddet vejulasjvuodav ávddánahtátjit, ja da galggi sjaddat guovdásj akterran állessjattugij áhpadimen ja joarkkaáhpadusán. NOU 2016: 18 Vájmogiel ja Sámedikke giellastratesijja dájma galggi tjuovvoluvvat. Gá sáme giellaháldadim- guovlo rievddi de dassta galggá sjaddat ienep sáme giellariektá. Suohkanij doarjjaárniga galggi rievddaduvvat váj giellasuohkanij dárbo álliduvvi. Ájggop vuorodit ásadi- gujddim-, bærrájgæht- jo- ja oahhtseorgánav mij bærrájgæhttjá ahte sáme giellariektá álliduvvi.

Unnemus sáme giela galggi lággiduvvat dájma- ja vuorodimij maj baktu máhtta ælládahttet. Rappártá bihtám-, ubbmem- ja gáldásámegiela- gielladilij birra (2021) galggi tjuovvoluvvat guos- kavasj suohkanij, ásadusáj, organisasjavnáj ja sveriga ja suoma bieles Sámedikkij siegen. Oassen tjuovvolimes sjaddá dahkat Ávv Saami mu'zei Njauddámin tjávdaásadussan gáldásámegiela vuoksuj.

Ájggop barggat váj sámegiela ja kultuvra ienebut vuojnnusij báhti almulasj tsiekkadusáj, ahte sáme bájkkenamá mierreduvvi ja aneduvvi juohkka galban sáme guovlojn, aktan tuvrrabálggáj milta. Sáme sebrudahka gáhtjoduvvá AN rijkajgasskasasj álgoálmukgiela- lágge- jagijda gánná vuorodip giellateknologijjav, digitalisierimav ja aktisasjarggov rijkkarájáj rastá. Ájggop viehkedit váj sámegiela ienep vuojnnusin sjaddi ja gávnnu- dij digitála bajutijjn ma li anon árggabiejen, duola degu navti ahte báhti ienep sáme ehpa ja spela.

Mánájároj ja skávlá

**Dálá ájádallagádjij, galgalulun liehket skávlá gánná juohkka sáme bæssá álkkebun
oahppat láhkát ja tjállet iednegielas.**

Aktisasjarggoguoyme sihti sáme máná- ja nuora galggi bessat sáme giela ja kultuvra áhpadibmáj mánájárruha rájes gitta alep oahppuj. Sámegiela- ja ælládahttem la dan duogen nahkap gus áttjudit áhpadimsajit manna sáme giela ja kultuvrra mierredi.

Aktisasjarggoguoyme ájggu barggat váj riektá sáme mánájárruhij lága baktu mierreduvvá, ja ahte ienep suohkana sáme mánájárojgarantijjav vaddi. Ájggop tjielgadit návka sáme mánájárruhij, ja sáme mánájárruhij vuorodit boahhte budsjehtajda. Galggap joarkket vuorodit mánájárojprosjevtav SáMoS desik prosjæktaájggudahka álli. Galggap tjadádit sáme mánájárruhij ja ássudagáj doar- jjaárnigij váj sihkarassta mánájárruhij vejulasjvuodajt vuorbástuvvat sáme giela- ja kultuvrrabar- gojn. Galggap joarkket árnigav sámastahttij/giellatjiehpij mánájárdijn.

Aktisasjarggoguoyme ájggu nannit sáme áhpadiddij ja mánájárojáhpadiddij áttjudimev. Sihtap nannit áhpadiddje vejulasjvuodajt vuorbástuvvat ietjas ájnna bargon skávlán. Galggap jáhtuj biedjat fáhka- ja tijmmajuohkema tjadádimev, váj sáme oahppij berustime nanniduvvi. Galggap oajvdat árvojt ja prinsihpajt ma galggi áhpadimev stivrrit. Galggap sáme oahpponævojt ávddánahttet.

Sáme mánáj riektá hæhttuji nanniduvvat áhpadimlágan ja friddjaskávllálágan navti jut lága baktu mierret riektáv guossidibmáj ja giellalávvgomijda oahppijda gudi sámme guhkásáhpadimev tjuovvu. Árbbediedo status hæhttu vuojnnusij boahitet lágajn. Sáme máná bierriji oadtjot riektáv áhpádibmáj ienep sámme gielajda ja oadtjot áhpádimev sámme giellaj ienep fágajn, aj giellaháldadimguovlo álggolin. Skávlláæjgáda vælggogisvuohita diededit sámme áhpádime birra hæhttu lágájda tjáleduvvat. VAT 2016: 18 Vájmo giella tjuovvolibmáj gullu sámme profijllaskávlájt tjielgádit.

Sáme oahpponævoj buvtadibme galggá allasit vuoroduvvat ájggudagán. Oahpponævoj buvtadiddijda galggá fáladuvvat stádesvuohita, árvvedahitte dille ja saje ávddánittjat rámmasjiehtadusáj baktu. Galggap dilev láhtjet digitála oahpponævojda ja oahppamressursajda majn la alla kvalítiehtta. Galggap alodit ienep julev- ja oarjjelsámegiela oahpponævojda, duola degu navti váj bajedip mávsov daj ávddánahttema ja járggálime ávdás.

Rievtura, skávllájadediddje ja mánájárruhij stivrára galggi oadtjot ienep máhtov álgoálm mugij ja sámme giela, kultuvra ja árbbediedo birra, váj buorebut bukti sámme gielláhpadimev hiebadit.

Máhtudakdárbo ja alep oahppo

Oahppouksa lij sunji goavkkim. Bessam lij guovlastit sisi ja oadtjum vehi dádjadusáv man ihkeva sturre máhtto ja vijsesvuohita daj oahppam ulmutjijn la.

Aktisasj barggoguoyme galggi ájggudagán vuorodit dájmaht ma viehkedi binnedit máhtudakhiehtedilev mij la dálásj sámme sebrudagán. Váj buoredip vuodulasj vánesvuodav sámme giellak áhpádiddijis mánájárruhijn ja skávlájn de galggap áttjudimstratesijjjaj barggat ja joarkket superstipendaj sámme áhpádiddjeáhpádusájda. Dáj virggejuohkusij bálkáv sihtap aledit.

Galggap tjielgádit sámme sebrudagá máhtudakdárbojt. Ájggop barggat ienep sámme áhpádusfálaldagáj ávdás allaskávláj ja universitiehtaj siegen. Álles bachelorfálaldahka oarjjelsámegiellaj la guovdásj ulmmen. Oahppe gejn li sámme giella fáhka joarkkaskávlás galggi oadtjot tjiegnodimtjuorgajt alep áhpádusá sisiváldemin. Galggap aj barggat váj sjaddi ienep sierra sámme saje profesjávnná-oahpojn. Ahte áhpádus gávnnu gánná ulmutja árru sjaddá állu guovdátjin barggij áttjudime bargon gá galggap oadtjot ienep sámme giellak barggijit juohkka fáhkasuorgen.

Aktisasj barggoguoyme ájggu sámme mánájt ja nuorajt sebrudahttet ietjama politihka ávddánimen ja galggap givsédimev hieredit navti ahte ásadip sámme mánáforumav ietjá guoskavasj akteraj siegen. Galggap joarkket oassálasitet Partnerskap mot mobbing prosjevtan ja galggap ávddánahttet vædtsagijit ja oahpponævojt mánájárruhijda ja skávlájda givsédimev hiereditjtat.

Dutkam ja statistihkka

Buorre ja guoskavasj dutkam ja statistihkka sámme sebrudagá birra l dárbulasj gá sámme sebrudahka galggá ávddánit. Aktisasj barggoguoyme vuojnni guoskavasj sámme statistihka vánesvuodav hieredibmen sámme sebrudahkaj. Danen galggi guoyme barggat váj sámme statistihka vuodo gájka suorgijn nanniduvvá, duola degu navti váj ulmutjijit alot ietjasa sámme giellamáhtudagáv tjálet Værroetáhttaj.

Aktisasj barggoguoyme ájggu barggat váj sámme dutkamin li buorre ruhtadimárniga, ja jut Sámedigge tjielgat ja vuojnnusij buktá sámme dutkamdárbojt. Galggap bisodit man ájnas etalasj njuolgádušá li sámme varresvuodadutkamin ja árvustallat sadjáj oadtjot sámme etalasj njuolgádušájt ienep fáhkasuorgijn. Aktisasj barggoguoyme ájggu barggat váj sámme varresvuodadutkam SAMINOR 3 hámen tjádušuvvá.

Dáلكádahka ja luonndo

■ *Gájsij tjavelgis njunje tjuottjadin alme vuosstij degu hærva-tjoarve.*

Aktisasj barggoguojme måråsti dáلكádakhiede ávdås mij sáme sebrudahkaj aj guosská. Ájnas la dáلكádák dájma ma Sábmáj guoski manni sáme kultuvra, sáme árbbiediehtaga ja sámij iesjmierredimriektá luonndovuodos. Galggap vuorodit barggat dáلكádaktjuolmaj duola degu sierra sáme dáلكádakhadie-dádusájn mij tjielgat gáktu dáلكádakrievddama vájkkudi sáme kultuvrraj, æládusájda ja sebrudagájda.

Aktisasj barggoguojme galggi dilev láhtjet æjvvalimsajjida gånna máhtta álles dáلكádakpolitihkav ávddánahttet Sábmáj, ietjá Sámedikkij ja guoskavasj organisasjavnáj ja fáhkabirrasij siegen.

Jiermálasj ja guoddelis adno luondos la buoremus suodjalibme - mijáj gájkaj duogen la luondov várajda válldet boahte buolvajda.

Vieso bájke

■ *Sijddabájkke agev sjaddá gærrásappon ja tjáppebun gå ulmusj guhkep ájgiit la ierit læhkám*

Aktisasj barggoguojme galggi viesso sáme bájkálasj sebrudagájt sihkarasstet navti jut dilev láhtjá sisi jáhtálibmáj. Dá bájke li mijá gielaj, kultuvra ja riektáj vuodo. Ulmutja ulmij, visjavnáj ja niegoj dájt bájkálasj sebrudagájt dahki. Ádå láhkáj ájadallat, innovasjavnna ja teknologijjalasj ávddánibme galggá aloduvvat. Gå sáme dahkkeávvo vuorbástuvvá, de vuorbástuvvá aj barggo viesso ja nanos sáme bájkálasj sebrudagáj ávdås. Ájggop vuorodit ádåmahtte æládusávddánahttemav farra gå iehpeådåmahtte æládusávddánahttemav.

Aktisasj barggoguojme galggi gæhttjalit Husbankena siegen barggat váj Husbanken sjaddá ájnas smáv bájkij nannijiddje mij sihkarasstá áromav ja vuogas demografijaávddánimev Sámen.

Sámedikkediedádus Šattolaš Sápmi (2019) galggá ádåmahteduvvat árrat sámedikkeájggudagán Covid-19-pandemijja ja dan vájkkudusáj diehti vidnudagájda ja æládusájda. Æládusdiedádus hæhttu dálla mannat udnásj diles ja dasi galggi hiebalgis stratesijja ja dájma. Galggap sihkarasstet udnásj vidnudagájt pandemijja manjela ja vuorodit máhttolápptimav ja ásadimdoarjjagav áttjak ásadum vidnudagájda.

Sáme guovlojda dárba hip risskakapitalav. Ájggop barggat sihke presádjofándaj, sádjofándaj ja innovasjavnna fándaj majn la iemeálmukprofijlla.

Kulturæládusájn, sáme sjuggelis æládusájn ja innovatijva æládusájn la stuorra potenciála. Danen ájggop joarkket vuorodit dáj æládusáj rámmaævtojt ávddálijguovlluj. Álles Sámen bierris tsieggiduvvat infrastruktuorra degu mobijlla- ja næhttagulludahka, sierraláhkáj mij guosská gergasvuohtaj, boahteájge digitála barggosajjida ja sihkarvuohtaj álles sebrudahkaj ja vuodoæládusájda.

Ájggop doarjjot infrastruktuorra ja jáhtulakdájmajt ma ávdedi bessamav, jáhtulaksihkarvuodav ja gergasvuodav sáme guovlojn. Dákkir dájma galggi gal ajtu hiehpát sáme kultuvrra- ja æládusdájmaj. Buorre kollektijvafálaldahka l viek ájnas gå ulmutja galggi árrut ja æládusájt ávddánahttet sáme guovlojn.

Sáme aktisasjuoda nannima diehti ájggop verdde-kultuvrav joarkket. lenep dádjadus ja buorep aktandoajmmam máhtta dáhpáduvvat nannidum dialávgå baktu sáme æládusáj ja bájkij gaskan, ja ájggop doarjjot dájmajt ma máhtudagájt lápptiji.

Duodje ja vuoŋŋalasj kultuvrraárbe

Duodje la ájnas tjárgge sáme kultuvran ja ájnas æládus ja duoddeæládus sáme sebrudagán. Guojme ájggu tjuovvolit dájmajt ma diededuvvi Sámediggediedádusán duodje æládussan (2018) ja ájggu tjielgadi organisierimav ja resurssaenov.

Duodjiinstituhtta ja Opplæringskontoret for reindrift og duodji bierriji liehket oassen duodjesjiehtadusás. Aktisasj barggoguojme guorrasi sjehtadussaj bierru tjanáduvvat árník massta máhtta doarjjagav áhtsát duodjebuvtagáj ja duodjelanjáj tsieggimij ja buoredibmáj. Ájggop tjuovvolit prosjevtajt ma juo li jádon tjanádum duoje márnángálvvotsieggimij, duodjebagádallijda ja máhtudaklápptimdájmajda.

Aktisasj barggoguojme ájggu tjuovvolit bargov vuoŋŋalasj sáme kultuvrraárbe riektáj suodjalime vuoksuj. Dát la gáksáme barggo manna Sámedigge hæhttu iehtádij siegen barggat váj ietjama vuoŋŋalasj riektáj állidahttep. Aktisasj barggoguojme ájggu doarjjot dajt buorijt ávdđágvájt ma várajda váldi sáme kultuvrav æládusaktijvuodan.

Vuodoæládusá

Nágina fierván dállijin, vuossjin káfav ja guolijt, juhkin ja bárrin gistoj nanna vantsaj guoran. Lijkkujin álggon liehket.

Gá vuodoæládusájt nannip de nannip aj luondo ævtojt sáme gielajda ja kultuvrraj, ja bisodip bájkálasj biebbmobuvtagimev ja árronav. Aktisasj barggoguojme galggi doarjjat árbbediedo joarkkemav buolvvas buolvvaj.

Boahte buolvajda galggá æládusávdđánahttem liehket økonomijjalattjat, ekologijjalattjat ja kultuvralattjat guoddelis, ja galggá birrasij vuogas váj luondo moattebelakvuodav sihkarassta. Gá vuodoæládusáj areáladárbojt sihkarassta de sáemmi bále aj materiála kulturvuodov sihkarassta. Danen e galga áđá areálagártjedime jáhtuj biejaduvvat ma binnedi æládusáj merkadusáv sáme kultuvrraj ja sáme sebrudagájda.

Ájggop nannit árvobuvtagimev vuodoæládusáj joarkkagárvedimijn, biebbmobuvtagimev ja bájkálasj biebmov vuorodimen. Dav galggá dahkat biebbmoinnovasjávna, buktagij ávdđánahttema, distribusjávna ja márnánfievrridime tjadá. Galggop doarjjot sáme biebbmobuktagijt ja álgoábnasijt ávdedit Eurohpalasj biebbmoguovllo Roandem - Trøndeláhka 2022. Miejjnipp bierru ásaduvvat árník mij ávdet dálusj sáme biebmovt ja sáme gievkana biebbmokultuvrav. Biebbmobuvtagimev njuolgadusá bierru rievddaduvvat váj bæssa adnet dálusj lijgebuktagijt degu málle ja tjoale.

Udnásj urudisháldadibme ij tjuovo stáhta álmukriehtálasj vælggogisvuodajt. Ájggop barggat váj urudisáj láchko binnu láchkomihov milta, ja váj máhtta vahákvuohtjemav jáhtelit ja dábmárit jáhtuj biedjat rájdoj ma li gieda ávdán. Urudisháldadibme bierru tjuovvot guohtomæládusáj árbbedábálasj ja vásádusvuododum máhtojt. Sihtap binnedit goasskema lågov hierediddje doajmman libba ja njoallomguovlojn.

Miejjnipp juohka ælloniehkke, vájku man vuoras la, vájku dal makkir sjærvváj gullu ja vájku dal gáktu varresvuodadille la, adná sajev ællorabdan ja sijdan. Sihtap nannit ja ávdedit ællobargov familljavuododum æládussan ja iellemvuohken. Sjaddap dættodit barggodilev, økonomijjalasj sihkarvuodav ja boahttsuæládusá iesjmierredimev.

Sámedigge galggá liehket boatsojsujttopolitihka guovdásj premissadahkke, ja dan milta galggá boatsojsujttoháldadus tjadáduvvat. Sámedigge galggá konsultierit Ednambarggodepartementajn ávdđál boatsojsjiehtadusáv sjiehtadallagoahtá. Konsultasjávnnáj vuodo li merkadusá boatsojsjiehtadussaj mav Sámedikke állestjáhkanibme giehtadallá.

Boatsojsujttoláhanammadusá tjielgadás mij buvteduvvá ávdđál javlaj 2021 galggá tjuovvoluvvat ja ájggop barggat boatsojsujttolága rievddadimij. Gá oajvvadásá li ávdđán biejaduvvam de galggá hiebadit váj boatsojæládus bæssä æjvvalit ja árvvaladdat oajvvadásájt.

Aktisasj barggoguoyme ájggu álmuga guollimriektájt sihkarasstet lága dáhkkidime baktu ja guolleressursaj guoddelis háldadime baktu. Vuosedip aj Rijkadárkastiddje rappárttáj (2020) kvávtta-vuogádagá birra mij tsuojggij kvávtá li rievddam dakkir láhkáj váj sjaddam la binnep guolástus moatten merragáttesebrudagán. Ájggop barggat váj guollebiebmadibme háldaduvvá dakkir láhkáj ahte ájnas gádom- ja guollinguovlo e biejesteduvvá ja váj sáme riektáaddne várajda váldeduvvi.

Sámedikke roalla premissadahkken ednambarggopolitihkan galggá nanniduvvat. Galggap barggat váj ednambarggoæládus oadtju ienep árvvedahte árggabiejevev ja vuorodit aktisasj dájmajt, investierimijt, barggij áttjudimev, álkkádusárnigijt ja máhtudaklápptimav. Ednambargo trainee-árnik galgaluluj vijdeduvvat álles Sábmáj.

Aktisasj barggoguoyme galggi barggat váj sáme miehttseæládusá oadtju tjielggasap dáhkkidimev lágajn. Ájggop barggat váj bájke ulmutja riektá ádásmahtte resursajda ja ietjasa lahka guovlojda dáhkkiduvvi ja ahte dá máhtti háldaduvvat álgoálmukriektáj ja sáme doahpomkultuvra milta.

Guojme ájggu barggat váj ávdeduvvá áhtsámus motávrrájáhtulahkaj gæhttalimlága tjadá. Áhtsámusá duogásj la dárbbu hiebadit motávrrájáhtulagá njuolgadásájt váj árbbedábálasj miehttseæládusá ja doahpom nanniduvvi ja ávdđáni. Njuolgadásá galggi bisodit ja ávdđánahttet mijá árbbedábálasj iellemvuogijt ja æládusájt, aktan daj aj sisednamguolástus.

Suodjalimnjuolgadásá e galga mierreduvvat váni liehket tjanádum bájkkediehtuj ja dakkir láhkáj mij árbbedábálasj sáme anov várajda válldá. Ájggop barggat váj tjáleduvvá sámediggediedádus ano birra suodjalibmen ja miehttseæládusáj birra sámedikkeájggudagán.

Aktisasj barggoguoyme ájggu barggat Dæno almma bájkálasj háldadime ávdás ja Dæno-sjiehtadusá ávdás mij vielet riektáaddnijt ja álgoálmukvidjurijt luossanále háldadimen. Ájggop tjuovvolut sámedikkediedádusáv "Diddi, luosjuolgi, goadjin ja duovvi" (2021). Luosa ja ædnosáme kultuvra moatteano guovdátja ávdđánahttem Dænon la ájnas vuorodibme.

Riektá ednamijda, tjátjijda ja luondo valjesvuodajda

■ Miján la sæmmi riektá gá ietjá ulmusjtjerda iellema buorijda!

Aktisasj barggoguoyme miejnniji sámij riektá ednamijda, tjátjijda ja luondo valjesvuodajda galggá dáhkkiduvvat váj navti sihkarasstá sáme kultuvra materiála vuodov. Ájggop barggat váj sáme álmuk Vuodoláhkáj tjáleduvvá álgoálmugin. Galggap joarkket guhkesájggásasj bargov nannitjit sámij ja álgoálmugij riektájt vuona ja rijkajgasskasasj dikken. Ájggop barggat doajmmaplánajn mij sihkarasstá Vuodna állit AN:a tjielggidusáv álgoálmugij riektáj gáktuj (UNDRIP).

Aktisasj barggoguoyme galggi ájggudagán barggat Sámeriektájuogos 2 bargo tjuovvolimijn. Gá konsultasjávnná li sáme láhkáj tjáleduvvam de la dát nannim konsultasjávnnáriehtáv ja vijdedam váj guosská sihke suohkanijda ja fylkkasuohkanijda. Ájggop sihkarasstet ahte sáme sebrudahka oadtju vædtsagijt ja bagádallamav váj máhtti konsultasjávnnáriehtáv adnuj válldet bájkálattjat. SRU2

boahhte lávkke l átsádit ja dâhkkidit riektájt ednamijda, tjátjijda ja luondo valjesvuodajda Råmsås oarjás. Váj galggá buorre háldadimárnigijt oadtjot sadjásis de la állu dárbulasj átsádit ja dâhkkidit dálásj æjgát- ja addneriektájt, degu Vuodna galggá dahkat álmukriektá milta.

Ájggop barggat váj ádá vuona-svieriga boatsojguohtomkonvensjávnná sadjásis boahotá. Vijd-dásappot galggap vuorodit tjuovvolit plánidum rievddadimijt minerállálgan, váj bærrággæhttjap ahte sámij riektá vieleduvvi oajválattjajs ja gruvvoindustrijas.

Ájggop sihkarasstet Sámedikkev mij doarjjo sámijt gudi sáme kultuvra ávdås rahtji, ja doarjjot riektáprosessajt ájnas ja prinsihpalasj ássijjn, Sámedikke stratesijjjaj milta. Ájggop joarkket barggat sámij riektasihkarvuodav nannitjijt. Sierraláhkáj galggap politihkalattjat barggat stuorra ja prinsihpalasj riektáássijj, degu bieggamilloj, gruvvoj tsieggim ja ietjá stuorra luonndobiejsstema ma li sáme kultuvrra- ja æládusdâjmajda ájtten. Vijdásappot galggap vuorodit sijájt gudi sáme rievtesvuodaaddnijt viehkedi, degu Protect Sápmi ja Sámeráde.

Luondo valjesvuodaj regulierim galggá guoddelis láhkáj dagáduvvat ja álgoálmukriektájt tjuovvot. Váj dáv sihkarasstá bierrri merrasámij riektá guollimij lága baktu mierreduvvat, navti degu Meraguolástusnammadus ja Norges institusjon for menneskerettigheter li alodam. Ájggop barggat váj miehttseresursaj, sisednamguolástusá ja luossaguollim sihke jágån ja meran vuorot bájkálasj addnijt ja rievtesvuodaaddnijt. Ájggop barggat váj gidáláddima kvávtá stuorru, ja navti gidáláddim ja máhto dan birra joarkeduvvi boahhte buolvajda.

Guojme ájggu nannit sáme dimensjávnnáj justijssasuorgen, bærrággæhttjat ahte sáme riektágáldo ja riektádádjadus dâhkkiduvvi, ja sámegielaajt ávddánahttet diggegiellan. Ájggop aj ánodit ahte vernetinjjuolgadusá rievddaduvvi váj gájka sáme bessi ietjasa ássjev lãpptit duobbmostávlláj manna l máhtudahka sáme vidjurijs.

Bájkálasj bulkke mij gávnnu gá sijájt dárbaht aktan kultuvralasj ja moattegielak máhtudahka la ájnas jaskavuohatj ja kriminalitiehta hieredibmáj.

Kultuvrra

■ *Bælostup mijá máddarij vuoŋŋalásj árbev!*

Mijá dájddára, kultuvrrabargge, tjälle, oavddára, dánssára ja musihkkára gudi midjij gájkajda juogadi oasátjijt hábbmijiddje fámojs ma mijá kultuvran li, mijájt nanniji ja arvusmahtti. Sihke girjálásjuohta, musihkka, juojgga, festivála, teáhtar, dávvervuorká, duodje, dájdda, filmma, valástallam, sáme æjvvalimsaje ja sáme girkkoiellem li oassen dat kultuvrrapolitihkas mav dárbaht ja mav galggap boahhte sámédiggeájggudagán vuorodit.

Mijá bájkkenamá ja luotta mijáj maŋŋela ma vuosedi mij lip ájn dáppe, degu kultuvrramujto ja kultuvrraárbbedávvera, duodasti sámij iellemav, luonndoanov ja histávráv. Divna dán duodastusá diehti l álkkebun bisodit sáme identitiehtav ja sáme riektájt tjuottjodit. Aktisasj barggoguojme galggi vuorodit joarkket Båstede prosjevtav, man baktu kultuvrraárbbedávvera máhtsaduvvi ruopptot mijá sebrudagájda.

Ájggop vuorodit digitála tjoavddusijt sáme girjálásjuoda juogedibmáj váj nannip sámij vejulasjuodajt láhkát sáme girjálásjuodav. Ájggop aj barggat váj mánájda ja nuorajda sjaddá álkkebun sjaddá gávnnat mánáj-tv:av, nuorajprográmmajt ja filmajt.

Medijádiedádus galggá dagáduvvat ájggudagán, man ulmme galggá liehket nannit iesjrádálasj sáme medijájt ja viehkedit gájkasáme almulasjuohtaj. Medijá bierriji gávvidit sáme sebrudagá moattebelakvuodav ja iesjguhtik sáme gielajt, daj gaskan ubbmem-, bihtám- ja gállásámegiela.

Aktisasj barggoguojme ájggu viehkedit nannit dálásj ásadusájt ja sihkarasstet váj ádá álgaduvvi. Galggap sihkarasstet ahte prosjevta ma li jáhtuj biejaduvvam duohtan sjaddi, degu sáme dájddadávvervuorkká Kárásjjågån ja Áltá-Guovddagæjnæno dulvvadime duodastinguovdátjav Mázen. Barggap dan vuoksjuj ahte ásaduvvi institusjåvnålasj sijda juojgajda ja vuolijda ja árbbiediehtuj aktan vuojnjaslasj kultuvrraárbbáj, aktan sáme háksasuodjalimguovdátjav ásadit.

Aktisasj barggoguojme ájggu barggat váj sáme festivála ja æjvvalimsaje bessi ávddånit. Sihtap doarjjot ienep sáme æjvvalimsajij álgadimev.

Sáme dájddára li ájnas sáme jiena, sihke Sámen, Vuonan ja rijkajgasskasattjat. Aktisasj barggoguojme ájggu ásadit sáme dájda oahppoprográmmav ja vuorodit dájddársjehtadusáv internasjonalisierit. Ájggudagån galggi aktisasj barggoguojme vuorodit doarjjot sáme sisanov gå Bådådjo galggá liehket eurohpalasj kultuvrraoajvvestáda 2024 ja dá lásjdájddavuosádusáv Venezia biennale.

Aktisasj barggoguojme sihti sadjáj áttjudit sáme valástallamsjehtadusáv man baktu sáme valástallamav nanni.

Rájájt gádodit

Mij sáme lip akta álmuk nieljen rijkán, ja aktisasj barggoguojme sihti rijkkarájá nav binnáv gå vejulattjat galggi hieredit gáktu mij lip aktan álmugin. Sáme rádjáhieredusnammadus (2021) la Sáme Parlamentárasj Rádáj (SPR) buktám dájmej oajvvadusájt. Aktisasj barggoguojme ájggu oajvvadusájt tjuovvot, ja vuorodit dajt majt máhtta tjuovvot gå dássju vuona oajválattjaj guládallá ja majt Sámedigge iesj máhtta tjoavddet.

Covid-19-pandemijja l vuosedam oajválattja ælla heva nahkam sáme sebrudagáv dájmadit hiehtedilen. SPR la gájbbedam álles guoradallamav gáktu giddidum ráje li sámijda vájkkudam, ja ájggu dáv oajválattjaj tjuovvolit. Dån barggug bierriji gullut ekonomijjalasj, sosiála ja kultuvralasj vidjura, ja ahte nasjonála hiehteplána viehkedi duollistit vánesvuodajt.

Aktisasj barggoguojmij guhkesájggásasj ulmme la aktisasj sáme álmukválljidum orgádna. Ájggop árvustallat jus la vejulasj aktisasj válggabievijn. Ájggop joarkket sáme aktisasj bargov áhpadime suorgen, galggap gæhttalit sadjásij áttjudit aktisasj oahppoplánav sámegiellan ja aktisasj áhpaduspolitihkav. Sihtap aj aktan barggat váj Nuorttarijkaj sámekonvensjåvnå oajvvadus rievddaduvvá buorep guovlluj.

Varresvuohta ja hukso

Sån mujtij nav buoragit gáktu budáv rádjijn Skoalpa-Mággáj Goalssemáhken gå ulmutja jali slihtura skihppájin.

Aktisasj barggoguojme sihti barggat avtaárvvusasj varresvuodafálaldagáj vuoksjuj sáme álmugij. Sáme varresvuodadievnastusá galggi gávnnut gájka sámijda vájku gånna árru, aj rijkkarájá rastá. Varresvuodadievnastusá sáme álmugij hæhttuji vuorodit sáme kultuvrav, histávråv, iellemvuogev ja gielajt.

Galggap barggat tjuovvolimijn stratesjijjav "Sierratjehppevarresvuoda dievnastusá sáme álmugij" (2021), ja ahte sámij iesjmierredimriektá galggá sihkarasteduvvat gå varresvuodadievnastusá ávddánahteduvvi ILO 169 artihkal 25 milta. Sihtap guoradallat gáktu sáme varresvuodadievnastusá máhtti háldaduvvat, duola degu árvustallat lággjit Sáme Klinihkav Varresvuohta Finnmárkos váj sjaddá njuolgga Varresvuohta Nuorta vuolen. Ájggop barggat Sáme Klinihka doajmmaguovlo vijdedimijn ja joarkket nannit fálaldagáv psykalasj varresvuodasudjalimen SANKS kapasitiehta nannima tjadá.

Aktisasj barggoguojme galggi barggat váj sáme vuojno galggi várajda váldeduvvat nasjávna lasj prosessajn varresvuoda suorgen, váj sáme gávnnu ji gájka varresvuodavidnudagájn.

Ájggop vuorodit dilev láhtjet aktisasj bargguj ja suohkanij sáme varresvuodadievnastusáj ávddá- nahttemij. Aktisasj barggoguojme galggi joarkket doarjjot sáme varresvuodaværmádagájt ja dajt vijddedit ienep suorgijda. Doarjjop riegádahttem- ja hiehtefálaldagá ásadimev Áltán. Galggap barg- gat nasjávna lasj dálkkumdievnastusájn ja sáme digitála dáktárfálaldagá ásadimijn.

Galggap barggat váj sáme vuorrasa oadtju árvogis varresvuoda- ja huksofálaldagáv mij biggiduvvá aktugasj ulmutja identitiehta ja histávra nali. Galggap barggat váj Sáme Klinihka geriatrijjalasj juogos vijddásappot ávddán, ja Sámedikke vuorrasijráde siegen sáme vuorrasijstratesijjav hábbmit.

Aktisasj barggoguojme galggi barggat váj sáme máná ja nuora oadtju vuogas ja jasska bajássjaddamæ- vtojt. Dasi gullu tjielgga rahtjamus vahágahttema vuosstij lahka aktijvuodajn ja ráhtsatjime vuosstij, vijddásappot ávddánahttet psykalasj varresvuodafálaldagájt ja barggat dájmajt ma iesjsármimav hie- redi. Ájggop struktuvralattjat barggat váj ganugahttep mánájhædjovuodav sáme guovlojn.

Guovloj ávddánibme ja rijkajgasskasasj barggo

Aktisasj barggoguojme sihti nannit aktisasj barggosjiehtadusájt suohkanij, fylkaj ja ietjá oajválattjaj gej la ávdásvástádus dievnastusáj ávdás sáme álm mugij. Sjiehtadusá galggi viehken dievna- susájt buoredittjat. Aktisasj barggosjiehtadusá tjuovoduvi ja biejaduvi dájvváj Sámedikke álles- tjáhkanibmáj aktisasj ássjen.

Guojme galggi ájggudagán barggat váj Sámedikke sjiehtadusá stuorámu s stádaj várajda válddi sáme álm mugá dárbojt mánájruihij ja skávlláfálaldahkaj, áhpadusfálaldagá ja sáme gielaj nanni- mav, sáme æjvvalimsaje ja varresvuoha- ja kultuvrráfálaldagájt. Ájnas la gávnnu ji sihke giellakursa ja sáme giela áhpadus universitiehta dásen. Vijddásappot sihtap gæhttjaladdat sáme profijllaská- vláj oassen aktisasj barggosjiehtadusájs.

Dán ájggudagán galggap állit bargov aktisasj barggosjiehtadusáj Roandema suohkanijn ja Innlandet fylkkasuohkanijn. Galggap tjuovvolit prosessajt gánná dárba hip aktisasj barggosjiehtadusájt. Ájggop barggat váj ienep suohkana ja fylkkasuohkana galggi sjaddat oassen sáme giellaháldadim guovlos.

Aktisasj barggoguojme miejn niji álgoálm mukaktisasj barggo ja solidaritiehta tjadá máhttep buore- dit sihke mijá ja ietjá álgoálm mugij dilev politihkalattjat ja juridihkalattjat. Álgoálm mugá galggi bessat oassálasstet gá rijkajgasskasasj sebrudahka galggá tjoavddusijt gávnnat væráltvijddásasj tjuolmajn degu rievtesvuodaássje, hæjosvuoha, varresvuoha, bessat áhpadussaj, dálkádahka ja birás. Ájggop duola degu vuorodit bargov AN:a álgoálm mukgielaj lågev jagijn, AN Food System Summit tjuovvolimev, dálkádaksjiehtadallamijt ja Biologijjalasj moattebelakvuoda konvensjávna v. Sihtap aj nannit álgoálm mugij riektáv oassálasstet AN:an ja ietjá rijkajgasskasasj orgánajn.

Nanos Sámedigge

Vádt sup giehtalakkoj, sámevielja ja -oappá! Nav guhkev gá ærránip, de lip doange. Gá giehtalakkoj vádtsep, de lip gievra.

Aktisasj barggoguojme berusti nanos Sámedikke s, mij buktá doarjjot dajt sámijt gudi doarjjagav dárba hi, ja gudi máhtti viehken sáme sebrudagáv biggit ávddálijguovlluj. Gá nannip Sámedikkev dálkkir ávdásvástádusáv váldátjit, de tsieggip luoh tádusáv sáme sebrudagán. Sihtap nannit Sá- medikke politihkalasj ja háldadiddje kapasitiehtav váj nahkap tjoavddep divna dahkamusájt gánná sáme sebrudahka mijájt dárba j.

Vuorodip barggat ienep rudájt áttjudittjat Sámediggáj, ep la ienep rudájt oadtjum vájku lip oadtjum ienep bargov. Buorre rámmaævto Sámediggáj la ækton váj álles Sábme ávddán. Sámij riektá ja riektá iesjmierredibmáj merkaj aj riektá ietjama organisierit gáktu ietja sihtap, ja ásadit ásadusájt ma li mijáj sebrudakdárbojda hiebaduvvam.

Aktisasj barggoguoyme galggi jáhtelit biedjat jáhtuj ábbálasj tjadádallamav ja evaluierimav 2021 sámedikkeválga tjadádimes, sága li gullum duola degu hástalusá lidjin oadtjot ádstuhtedum jienastuslågojt ja båhtusijt válggaoajvålattjajs. Sámediggeválga li nasjonála válga ja bierriji giehtadaláduvvat avta buohta gá stuorradiggeválga.

Vijdes nammadus sámedikkeájrrasijs galggá gehtjadit Sámedikke tjåhkanimnjuolgadusáj rievddama oajvvadusáj. Oajvvadusá galggi giehtadaláduvvat ávddål ájggudahka nåhkå.

Gå mujttá sáme nuoraj vejulasjvuodajt liehket fáron mierredime de sæmme bále investieri boahtteájge Sábma. Galggap barggat nannitjit Sámedikke nuorajpolitihkalasj nammadusáv (SNPN) politihkalasj ávdástiddjen sáme nuoraj ávdås. SNPN máhttá duola degu viehkken váj gávnnuui jasska æjvvalimsaje nuorajda ja ahte sáme máná ja nuora oadtju diedojt ja åhpadimev Sámedikke dájma birra.

Aktisasj barggoguoyme galggi vuorodit tjuovvolit Rijkadárkastiddje tsuojggidusájt rappårtån Undersøkelse av sametingsrådets styringssystem for måloppnåelse (2019).

Aktisasj barggoguoyme guorrasa galggá sadjáj boahdet årnik gáktu Finnmårkoåbmudagá badjelbåtsos juogeduvvá, ja ållu ålgon åjggudagån galggá Sámediggáj åvdeduvvat åssje Finnmårkoåbmudagá aktisasj stivrrima birra.

Aktisasj barggoguoyme miejnniji gå Sámediggáj båhti nav edna åssje de hættu årvustallat jus någin fáhkasuorge ihkap buoremusát håldaduvvi direktoråhtamodellan. Kultuvrramujttohåldadus ja båkkenammadienvastus la daj suorgij gaskan majt bierru evaluierit.

Dån sámedikkeájggudagån galggap sihkarasstet stådes stivrrimav gånna aj Sámedikke unneplågon li buorre barggoævto. Gå la ienep sáhka ja berustibme Sámedikke ja dajs åssjij ma giehtadaláduvvi ællådahttá sáme sebrudakåvddånimev ja buktá berustimev. Åjggop bærråjgæhttjat ahte Sámedigge, degu ietjå ålmmukvålljidum orgåna, sjiehtadallå tjoavddusij badjel ja dibddå politihkalasj vuojnojt åvddån boahtet. Mijå åvdåsvåsståmus la ahte Sámedikke stivrrim dilev låhtjå vuogas prosessajda ja vejulasjvuoda ienebut oahppat ja dågåstallat sáme sebrudagån.

Dåppe, viek guhkken, mannaba almme ja áhpe aktij. De tjalmme ij desti jávså dåbbelij.

Valla ájádusá ja áhtsálime ájn guhkebujda girddeli. Dajda e gávnnu makkirak buodo, ij áhpe, ij ge almme.

Anders Larsen (Beaiveálggu, 1912).

